

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU

30.5.2007

229/03/2007

OPETUSMINISTERIÖ

Opetusministeriö
PL 29
00023 VALTIONEUVOSTO

01.06.2007

act No. 4.../670/2007

Lausuntopyyntö 1.3.2007

LAUSUNTO

Opetusministeriö on pyytänyt yliopistolta lausuntoa tekijänoikeuslain-säädännön ja tekijänoikeusjärjestelmän kehittämistä koskevasta opetusministeriön työryhmämuistiosta.

Yliopisto lähettää ministeriölle liitteenä olevan, yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa laaditun lausunnon yliopiston lausuntona.

Rehtori

Keijo Virtanen

Henkilöstöjohtaja

Risto Hovirinta

TIEDOKSI

Oikeustieteellinen tiedekunta

TURUN YLIOPISTO, kirjaamo	RH
SAAP. 30.5.2007	JÄLJENNÖS
Dno 229/03/2007	NÄHNYT

29.5.2007 Dno 8/03/07

Rehtorinvirastolle

Viite Tekijänoikeuslainsäädännön ja tekijänoikeusjärjestelmän kehittäminen ja siihen liittyvä muistio "Tekijänoikeuden suuntaviivoja"

Oikeustieteellinen tiedekunta esittää pyydettyinä lausuntonaan tekijänoikeuden suuntaviivoja käsittelevästä keskustelumuistiosta (opetusministeriön dnro 4/670/2007) seuraavaa.

Tekijänoikeutta koskevan periaatteellisen keskustelun avaaminen on tervetullutta. Tekijänoikeudesta on muodostunut monella tapaa ongelmallinen oikeudellinen instituutio. Sääntely on joiltain osin jo menettämässä yhteiskunnallista hyväksyttävyyttään ja velvoittavuuttaan. Perustavaa laatua oleva uudelleenpohdinta on tällöin välttämätöntä myös tekijänoikeuden haltijoiden ja tekijöiden näkökulmista. Avoimessa verkottuneessa tietoyhteiskunnassa tiedon tuottamisessa korostuu sen luomisen kumuloituva prosessi. Tekijät, mukaan lukien yliopistojen tutkijat ja opettajat, ovat yhtä aikaa tiedon ja teosten käyttäjiä ja luojia.

Keskustelumuistiosta on paljon sekä periaatteellisia että yksityiskohtaisia kysymyksiä. Tässä lausunnossa keskitytään vastaamaan ensin mainittuihin sekä arvioimaan tekijänoikeutta erityisesti yliopistojen päätehtävien, tutkimuksen ja opetuksen näkökulmista. Esitetyt ehdotukset ovat yleisellä tasolla ja niitä voidaan täsmentää tekijänoikeuslain kehittämisen jatkovaiheissa.

Yliopiston näkökulmasta tekijänoikeuslaki rajaa useiden aineistojen käyttöä epämääräisesti ja tieteen ja ylimmän opetuksen vapaus huomioiden epäasianmukaisen laajasti. Tämä johtuu ensinnäkin lain monimutkaisuudesta ja tulkinnanvaraisuudesta. Toiseksi opetusta, tutkimusta ja kirjastoja koskevat poikkeukset ovat riittämättömät. Kolmanneksi eri suojattuihin aineistoihin ja niiden erilaisiin käyttötapoihin opetuksessa ja tutkimuksessa suhtaudutaan nykyisessä laissa sangen epäjohdonmukaisesti. Neljänneksi laissa luodut mekanismit koskien sopimuslisenssiä eivät ole osoittautuneet käytännössä toimiviksi. Kokonaisuudessaan tekijänoikeuslaki vaikeuttaa yliopiston päätehtävien, tutkimuksen ja opetuksen toteuttamista.

Bernin konventio ja tietoyhteiskuntadirektiivi (direktiivi tekijänoikeuden ja lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa 2001/29/EY) sallivat kattavan poikkeuksen opetuksen ja tutkimuksen hyväksi. Tätä mahdollisuutta tulisi hyödyntää tekijänoikeuslain kehittämisessä. Avoimessa tietoverkossa olevan tiedon olisi oltava vapaasti hyödynnettävissä opetuksessa ja tutkimuksessa riippumatta oletettua käyttö lupaa koskevasta opista. Käyttö ei ole tekijöiltä pois vaan lisää yhteiskunnan tietovaroja koulutuksen ja tutkimuksen kautta. Myös muiden aineistojen käytöstä opetuksessa ja tutkimuksessa tulisi säännellä johdonmukaisesti siten, että opetus- ja tutkimustoiminnalle ei aiheudu tarpeettomia rajoitteita.

1. Peruslähtökohtia tekijänoikeuslain kehittämisessä (erityisesti kysymykset 1, 2, 4, 8, 9, 14, 16, 18 ja 20)

Tekijänoikeuslain viimeaikaiset muutokset ovat johtuneet pääosin kansainvälisestä ja EU-sääntelystä. Lainuudistukset ovat olleet osittaisuudistuksia. Tämä on johtanut tekijänoikeuslain muodostumiseen sirpalemaiseksi ja erittäin vaikeaselkoiseksi, kuten on todettu esimerkiksi Suomen eduskunnan Sivistysvaliokunnan, Lakivaliokunnan ja Perustuslakivaliokunnan lausunnoissa implementoitaessa tietoyhteiskuntadirektiiviä kansalliseen lainsäädäntöön.

Tulkinnallinen epävarmuus muodostuu ongelmaksi muun muassa opetuksessa ja tutkimuksessa. Tulkinnallisen epävarmuuden vallitessa monista sallituistakin käytöistä pidättäydytään tai vaihtoehtoisesti joudutaan ottamaan tarpeettomia tekijänoikeudellisia riskejä normaalissa tutkimus- ja opetustoiminnassa. Lisäksi tekijänoikeuslain rajoitussäännökset ovat epäjohdonmukaisia, eivätkä turvaa opetuksellisten ja tutkimuksellisten intressien riittävää toteutumista. Koko tekijänoikeuslaki tulisikin uudistaa perusteellisessa lainvalmistelussa.

Lähtökohdaksi tulisi ottaa tekijänoikeuslain tekeminen ymmärrettäväksi ja tekijänoikeuden rajoitusten kehittäminen siten, että laki sääntelisi teosten käyttöä nykyistä johdonmukaisemmin. Perustavaa laatua olevaksi näkökulmaksi tulisi ottaa se, että tekijänoikeuslaissa säännellään useista perusoikeusliitännäisistä oikeuksista ja intresseistä, ei vain tekijän omaisuudensuojasta ja sen suhteesta esimerkiksi laitevalmistajien tai muiden talouden toimijoiden intresseihin.

Eriyisesti yliopistojen ja korkeakoulujen näkökulmasta kyse on ensisijaisesti laista, jolla säännellään tieteen ja taiteen sekä ylimmän opetuksen vapaudesta. Laajemmin kyse on sääntelystä, joka on nykyään erittäin olennainen sivistyksellisten oikeuksien ja sananvapauden toteutumisen näkökulmista. Nämä näkökulmat eivät ilmene riittävästi nykyisessä lainsäädännössä tai keskustelumuistiossa. Niissä tekijänoikeus nähdään liiaksi vain tekijänoikeuden haltijoiden ja laitevalmistajien vastakkainasettelun näkökulmasta. Tietoyhteiskuntakehityksen ja digitalisaation myötä tekijänoikeus määrittää kuitenkin informaation ja kulttuurivarannon kaikkea käyttöä yhä kattavammin. Tekijänoikeuden intressitahoja ovat kaikki ihmiset ja koko yhteiskunta, eivät vain tietyt ammattiryhmät, yritykset tai kuluttajat. Tämän tekijänoikeuslain intressitahojen merkittävän laajentumisen tulisi näkyä tulevien lainsäädäntöuudistusten valmistelussa.

Samoin laissa ja keskustelumuistiossa lähtökohtana vaikuttaisi olevan tarkemmin perustelematon oletus siitä, että uusia teoksia syntyisi pääosin vain tekijänoikeuden kannustinvaikutuksen avulla. Keskustelumuistiossa tunnutaan niin ikään unohtavan, että yhä suurempi osa uudesta tekemisestä perustuu nykyään olemassa olevien kulttuuristen resurssien yhdistelyyn ja muuhun hyväksikäyttöön. Niistä yhä suurempi osa on pidentyneiden suoja-aikojen ja muun tekijänoikeussuojan laajenemisen myötä tekijänoikeuden suojaamaa. Tällöin tekijänoikeudesta aiheutuu myös rajoitteita uuden tekemiselle. Uudistuksen lähtökohdaksi tulisikin tekijän ja kuluttajan tai laiteteollisuuden intressien vastakkainasettelun sijaan ottaa se, että tekijä on aina myös käyttäjä uuden luomisen perustuessa verkottuneessa tietoyhteiskunnassa aiempaa enemmän olemassa olevien kulttuurivarantojen käyttöön ja yhdistelyyn. Tietoverkkojen nopea kehittyminen

ja uudet tekniset mahdollisuudet yhdistellä olemassa olevia kulttuurivarantoja luovasti liudentavat käytön ja uuden luomisen välistä rajaa.

Vaikka kansainvälinen ja unionitason sääntely asettaa reunaehdoja kotimaiselle sääntelylle, liikkumavaraa on monissa keskeisissäkin asioissa. Kotimainen lainuudistus tulisikin toteuttaa ensi tilassa. Kansainvälisen ja yhteisötason sääntelyyn vaikuttaminen vie pidemmän ajan ja on muutenkin epävarmaa. Tällaisen luonteeltaan epävarman prosessin lopputuloksia tule jäädä odottelemaan.

2. Tekijänoikeus opetuksessa ja tutkimuksessa (erityisesti kysymykset 10, 18, 20, 21, 27, 43 ja 84-86)

Tulevissa lainuudistuksessa erityistä huomiota tulisi kiinnittää koulujen ja korkeakoulujen kannalta keskeisiin sääntelyihin tekijänoikeuslaissa. Näitä ovat erityisesti tutkimusta ja opetusta koskevat tekijän oikeuksien rajoitukset sekä kirjastoja ja arkistoja koskeva sääntely. Tässä lausunnossa nostetaan esimerkinomaisesti esiin joitakin ongelmakohtia.

Lain 11 § 5 momentti johtaa siihen, että mikään tekijänoikeuslain rajoitussäännös ei koske tilanteita, joissa haluttaisiin opetuksessa tai tutkimuksessa käyttää teoksia, jotka ovat syntyneet lain 2 §:n tai 50a §:n 1 momentin vastaisesti. Käytännössä esimerkiksi taideväarennöksistä ei saisi näyttää kuvia opetuksessa, eikä sellaisia tietokoneohjelmia tutkia, joiden osalta on joskus kierretty tekninen toimenpide. Mainittu lainkohta tulisikin poistaa tai muotoilla uudelleen, jotta opetusta ja tutkimusta koskevia intressejä ei rajoitettaisi perusteetta.

Tekijänoikeuslaissa ei ole tutkimustoimintaa koskevaa yleistä rajausta tai poikkeusta, toisin kuin esimerkiksi patenttioikeudessa. Tällöin esimerkiksi vertaisverkkojen tai teknisen suojauksen tutkiminen ei ole monilta osin mahdollista ilman riskiä tekijänoikeuden loukkaamisesta.

Lain 14 § perustuu sopimuslissenssiin, mutta tällaisia ei ole vielä saatu aikaan. Lisäksi sopimuslissenssi ei turvaa riittävällä tavalla tutkimus- ja opetuskäyttöä, koska lissenssistä huolimatta tekijä voi aina kieltää käytön. Viimein lainkohta koskee vain yleisölle välittämistä muulla tavalla kuin radiossa tai televisiossa lähettämällä. Lain 14 § ei siten salli käyttää teoksia tutkimustyössä siten, että teokset liitettäisiin osaksi tutkimusaineistoa niitä esimerkiksi muokaten tai edelleen kehittäen. Teoskappaleiden sisällyttäminen osaksi tutkimustuloksia ja tulosten hyödyntäminen tutkimuksessa tarkoittaa myös muuta yleisön saataviin saattamista kuin teosten välittämistä.

Opetusta koskeva sääntely kaipaa perusteellista uudistusta. Tekijänoikeus muodostuu esimerkiksi verkko-opetuksessa merkittäväksi rajoitteeksi. Sitaatiooikeutta koskeva säännös (22 §) on tulkinnallisesti epämääräinen, eikä se siten tarjoa riittävää varmuutta käytettäessä tekijänoikeuden alaista materiaalia opetuksessa. Tämä koskee erityisesti

kuva-aineistoja. Tekijänoikeuslaki muodostuu ongelmaksi esimerkiksi digitalisoitaessa erilaisia aineistoja opetuskäyttöä varten.

Opetuksessa ei myöskään esimerkiksi saa käytännössä näyttää elokuvia ilman neuvotteluja yksittäisten oikeudenhaltijoiden kanssa. Käytännössä tähän ei ole yksittäisillä opettajilla, kouluilla tai korkeakouluilla mahdollisuutta. Julkista esittämisoikeutta opetuksessa koskeva 21 § rajaa elokuva- ja näytelmäteokset ulkopuolelleen. Lain 16 c § puolestaan koskee vain Suomen elokuva-arkiston kokoelmissa olevien muiden kuin ulkomaisten tuottajien valmistamien elokuvien käyttöä tutkimuksessa ja opetuksessa. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi ulkomaisia klassikkoelokuvia tai kielenopetuksen yhteydessä vieraankielisiä DVD-elokuvia ei saa esittää opetuksen yhteydessä. Lain 14 § koskee vain välittämistä, eikä sopimuslisenssejä ole vielä saatu aikaan. Sääntely ei ole siten neutraalia suhteessa eri tapoihin käyttää esimerkiksi juuri elokuvia opetuksessa.

Myös oikeus näyttää valokuvia opetuksen yhteydessä on tulkinnanvarainen ja liian rajoitettu. Vaikuttaisi nimittäin ensinnäkin siltä, että lain 21 §:n rajoitussäännöstä (julkinen esittäminen) ei voida soveltaa lain 49 a §:n mukaisiin tavallisiin valokuviin. Toiseksi digitalisaation ja tietoverkkojen kehityksen myötä tarve käyttää tekijänoikeuden suojaamia valokuvia liittyy useimmiten tilanteisiin, joissa alkuperäistä valokuvaa ei ole käsillä, vaan joissa halutaan käyttää itse tehtyä digitaalista kopiota esimerkiksi osana PowerPoint-esitystä. Tällaisiin tilanteisiin ei tekijänoikeuslaissa ole kuitenkaan varauduttu (lain 20 § koskee vain alkuperäisen valokuvan näyttämistä). Valokuvien osalta siteeraamisoikeutta koskevan 22 §:n tulkinnallinen sisältö on ongelmallinen: useimmiten on tarve käyttää koko valokuvaa, ei vain sen osaa. Opetuksessa ja tutkimuksessa valokuvien käytön tulisi olla vapaata.

Myös mahdollisuuteen kopioida keskitetysti opetuskäyttöä varten esimerkiksi sellaisia tieteellisiä artikkeleja, jotka eivät ole muuten opiskelijoiden saatavissa, tulisi kiinnittää huomiota. Nyt tällaisten materiaalien käyttö opetuksessa käytännössä estyy. Toinen vaihtoehto on venyttää yksityistä käyttöä koskevan 12 §:n tulkintoja esimerkiksi kierrättämällä keskitetysti tilauslistoja, joilla opiskelijat ”*antavat ulkopuolisen [opetusta antavan korkeakoulun] suoritettavaksi*” ”*kappaleen valmistamisen valmistuttamisen [kunkin opiskelijan] yksityistä käyttöä varten*” kopiointikulujen hinnalla tai opiskelijalle ilmaiseksi. Sopimuslisenssijärjestelmä ei näiltäkään osin toimi perustellusti, koska useimmiten ilmenee juuri tarve kopioida koko artikkeli, ei vain sen osaa. Myöskään yksittäisiltä tekijöiltä tai näiden oikeudenomistajilta ei voida opetustoiminnassa käytännössä lähteä kysymään lupia. Toiminnan tulisi tällöin oppimateriaaleiksi tarkoitettuja materiaaleja lukuun ottamatta olla suoraan opetusta koskevan yleisen rajoitussäännöksen piirissä.

Kirjastojen osalta tekijänoikeuslaki esimerkiksi estää aineiston säännönmukaisen kopioinnin esimerkiksi varastokirjastossa ja kopioiden lähettämisen sähköisesti tilaajalle. Nämä olisivat kuitenkin perusteltuja tapoja toimia verkottuneessa tietoyhteiskunnassa. Samoin arkistojen mahdollisuus antaa käytettäväksi sellaista aineistoa, jonka osalta tekijät ja oikeudenhaltijat eivät ole tiedossa tai ovat vaikeasti selvitettävissä (ns. orvot teokset), tulisi turvata. Tällainen aineisto jää muuten helposti kokonaan hyödyntämättä

tutkimuksessa ja opetuksessa ja vaikeuttaa kohtuuttomasti esimerkiksi tällaisten aineistojen digitoimista ja laittamista tietoverkkoihin.

Opiskelu ja opinnäytetöiden tekeminen ovat osa yliopistojen perustoimintaa. Opinnäytetöitä koskien ei tulisi kuitenkaan säätää erityissäännöksiä, koska niiden on voitava levitä edelleen muihin oppilaitoksiin. Ne ovat myös julkisia julkisuuslainsäädännön mukaan. Oikeuksien määrittelyminen siten, että opinnäytetöitä voisi käyttää vapaasti vain omassa oppilaitoksessa, olisi ristiriidassa yliopistotoiminnan peruseräiteiden ja julkisuuslainsäädännön kanssa. Perustellumpi lähtökohta sääntelyssä olisi esimerkiksi tietoyhteiskuntadirektiivin mukainen jaottelu kaupalliseen ja ei-kaupalliseen toimintaan.

3. Johtopäätöksiä (edellä mainittujen lisäksi erityisesti kysymykset 43, 44, 58-64, 77-80)

Käytettäessä tekijänoikeuden alaista aineistoa yliopistoissa ja korkeakouluissa tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen yhteydessä, aineiston käyttäjä ei hyödy taloudellisesti tekijän kustannuksella. Myöskään tekijän moraalisia oikeuksia ei loukata, kun tekijänoikeuden alaista aineistoa käytetään hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti.

Sopimuslisenssijärjestelmää olisi syytä arvioida uudestaan. Yliopistojen toiminnan yhteydessä sopimuslisenssien mukaiset maksut eivät useinkaan ole perusteltavissa, koska suuri osa esimerkiksi kopioitavasta materiaalista on yliopisto(i)ssa itse tuotettua. Sopimuslisenssijärjestelmän pitäisi ottaa paremmin huomioon myös käyttäjät ja käyttäjien intressit ja oikeudet. Nykyisenkaltainen sopimuslisenssijärjestelmä ei ole toimiva, eikä sen varaan voida laskea turvattaessa opetuksen ja tutkimuksen intressejä tekijänoikeuslaissa.

Myöskään *lupaolettama* ei turvaa riittävällä tavalla opetuksen ja tutkimuksen intressejä, koska lupaolettama on aina helppo kumota tai jälkikäteen riitauttaa. Se ei voi myöskään taata riittävästi esimerkiksi hakukoneiden toimintaa. Hakukoneiden toiminta muodostaa merkittävän teknologisen infrastruktuurin myös yliopistoissa tapahtuvassa tutkimuksessa ja opetuksessa. Siksi tekijänoikeuslaki ei saisi asettaa esteitä hakukoneiden tavanomaiselle toiminnalle.

Toisaalta myöskään esimerkiksi *CC-lisenssit tai omaehtoinen avoin julkaisutoiminta* eivät ole riittäviä turvaamaan opetuksen ja tutkimuksen intressejä. Pelkkä sopimiseen perustuva käyttöoikeus ei ole toimiva. Aineistojen käyttötavat ovat vaihtelevia. Tapojen vaihtelevuus aiheuttaa tulkinnallisia ongelmia. Tutkijoista ja opettajista ei tule tehdä säännönmukaisesti sopimusosapuolia näiden hoitaessa perustehtäviään yliopistoissa ja korkeakouluissa. CC- ja avoimet lisenssit ovat sinänsä perusteltuja ilmiöitä, ja niiden käyttöä tulisi edistää. Ratkaisuna tekijänoikeuden tutkimukselle ja opetukselle aiheuttamiin ongelmiin ne ovat kuitenkin riittämättömiä ja osittain ongelmallisia.

Sen sijaan olisi luotava yleinen ja riittävän kattava tutkimusta ja opetusta koskeva rajoitussäännös, joka korvaisi nykyiset eri aineistotyyppisiä ja käyttötapoja koskevat säännökset. Bernin konventio ja tietoyhteiskuntadirektiivi (direktiivi tekijänoikeuden ja

lähioikeuksien tiettyjen piirteiden yhdenmukaistamisesta tietoyhteiskunnassa 2001/29/EY) sallivat kattavan poikkeuksen opetuksen ja tutkimuksen hyväksi. Direktiivi ei edellytä laissa mainittua yksittäisen tekijän kielto-oikeutta tai sopimuslisenssiä. Tutkimuksen ja opetuksen hyväksi säädettävät rajoitussäännökset olisi perusteltua säätää yleisinä ja riittävän laaja-alaisina.

Poikkeuksen tulisi kattaa ainakin kaikki ei-kaupalliset oppi- ja tutkimuslaitokset. Lähtökohtana tulisi olla, että avoimessa tietoverkossa olevan tiedon olisi oltava vapaasti hyödynnettävissä opetuksessa ja tutkimuksessa. Käyttö ei ole tekijöiltä pois vaan lisää yhteiskunnan tietovarjoja koulutuksen ja tutkimuksen kautta. Myös muiden aineistojen käytöstä opetuksessa ja tutkimuksessa tulisi säännellä siten, ettei opetus- ja tutkimustoiminnalle aiheudu rajoitteita, jotka eivät ole perusteltavissa joidenkin teostyyppien tekijöiden välttämättömillä intresseillä. Tällaisia teostyyppisiä voivat olla esimerkiksi oppimateriaalikäyttöön tarkoitetut teokset. Poikkeuksen soveltumisen edellytyksenä ei voisi olla lain 11 § 5 momentin täytyminen, koska tällöin tutkimus- ja opetustoiminta ei voisi joiltain osin lainkaan toteutua.

Dekaani

Heikki Kulla

Hallintopäällikkö

Mirja-Tuula Erkkö